

Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları

**İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma
Komitesinden Tavsiyeler¹**

Annette Markham

Umea University, İsveç ve Loyala University, Chicago

Elizabeth Buchanan

University of Wisconsin-Stout, A.B.D.

Ayrıca İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesi ve İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) genel üyelerinden gelen dönüt ve katkılar şu isimleri içermektedir: Maria Kardjeiva (Kanada), Andrea Baker (A.B.D.), David Brake (Birleşik Krallık), Charles Ess (Danimarka), Radhika Gajjala (A.B.D.), Camilla Gronholm (Finlandiya), Jeremy Hunsinger (Kanada), Mark D. Johns (A.B.D.), Steve Jones (A.B.D.), Stine Lomborg (Danimarka), Heidi McKee (A.B.D.), Jim Porter (A.B.D.), Soraj Hongladaram (Tayland), Janet Salmons (A.B.D.), Susannah Stern (A.B.D.), Eva Svedmark (İsveç), Leslie Tkach (Japonya), Leslie Regan Shade (Kanada), Michele White (A.B.D.) ve Michael Zimmer (A.B.D.)

Çeviren: Yeliz Özdemir²

Giriş

Bu metinde temsil edilen çalışma, aralarında İnternet Araştırmaları Birliği Etik Çalışma Grubu üyelerinin de bulunduğu İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) üyeleri tarafından yürütülen kuramsal ve deneysel araştırmalar ile alan araştırmaları sonucunda

¹ Bu Etik İlkeler için bakınız: <http://www.aoir.org/reports/ethics2.pdf>. Bu ilkeler Association of Internet Research'ın Etik Çalışma Komitesi'nin izniyle çevrilmiş ve çevirisi AoIR tarafından kontrol edilmiştir.

² Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisidir.

ortaya çıkmıştır.

İnternet Araştırmaları Birliği Etik Karar Alma metni ilk kez 2002 yılında, iki yıllık uluslararası ve türdeş alanlar arasındaki etkileşimli işbirliğini takiben yayınlanmıştır. Metin ve metinde yer alan esaslara, İnternet araştırmalarında etik sorunlarla karşılaşan ve bu sorunlara çözüm üreten tecrübeli araştırmacılar, felsefeciler ve evrensel düzeyde alanlar arası bir yapıya sahip olan İnternet Araştırmaları Birliği'nin diğer üyeleri arasındaki görüş alışverişleri temel oluşturmuştur. Buradaki amaç, evrensel ve genel geçer bir normlar, ilkeler, pratikler ve kurallar bütünü dayatan tepeden inmece yaklaşımlar yerine; değişik ülkelerden farklı çalışma alanları ve ortamlarına sahip araştırmacıların gündelik pratiklerini dikkate alan tabandan tavana bir yaklaşım benimseyerek çeşitli kullanım esasları geliştirmektir. Böylesi bir yaklaşımı benimsemek, İnternet araştırmaları girişiminin hem geniş kapsamlı küresel hem de çok çeşitli yerel yapısı göz önüne alındığında önemliydi. 2002 yılında yayınlanan metin giderek daha fazla kullanılmaya başlanmış ve çok farklı çalışma alanlarına ait yayınlarda kullanılmış veya atıfta bulunulmuştur. Aynı şekilde araştırma etik kurulları (AEK) ve kurumsal etik değerlendirme kurulları (KEDK) da İnternet tabanlı araştırma protokollerine yönelik karar alma süreçlerinde, İnternet Araştırmaları Birliği Esasları metninden yararlanmışlardır.¹

Amaçlar ve Hedef Kitle

İnternet Araştırmaları Birliği metninin kullanımı 2002 yılından beri yaygınlaşmış olsa da, aradan geçen süre zarfında İnternet çalışmaları alanında birçok yenilik ortaya çıkmıştır. Neredeyse dünya üzerindeki tüm ülkelerin İnternete erişim sağlamasıyla İnternet araştırmalarının kapsamı ve bağlamı muazzam bir şekilde genişlemiştir. Geliştirilmeye devam eden çeşitli araçlar (oyun konsolları, İnternet erişimli telefonlar ve diğer mobil cihazlar); kapsamı sürekli büyüyen bant genişliği; süratle yaygınlaşan yeni iletişim uygulama paketleri ile çevrimiçi ve çevrimdışı deneyimlerin artan bir şekilde birbirinin içine geçmesi, İnternet kullanımının bu denli yayılımına olanak sağlamıştır. Bu gelişmeler yanında, İnternet araştırmaları etiği üzerine var olan literatürde de belirgin bir artış olmuş ve bu artış, etik konular hakkındaki düşüncelerimize rehberlik edecek çok geniş kapsamlı kuramsal kaynaklar ve pratik örnekler sunmuştur.

Özellikle 2005 yılından beri devam eden ve senede bir kez düzenlenen İnternet araştırmaları konferansları bünyesindeki atölye çalışmalarında üyeler tarafından sağlanan dönütlerden hareketle, İnternet Araştırmaları Birliği etik çalışma kurulu elinizdeki 2012 tarihli metni geliştirmiştir. Buradaki amaç İnternet araştırmaları etiği üzerinde etki yapan, değişen teknolojiler ve süregelen diğer gelişmeler hakkında farkındalık yaratmaktır. Vurguladığımız nokta, hiçbir yönerge ya da kurallar bütününün statik olmadıkları, aksine İnternet araştırma alanlarının oldukça dinamik ve heterojen bir özellik gösterdikleridir. Böylesi bir dinamizmin en güzel göstergesi de bu çalışmanın yazıya döküldüğü an itibarıyla İnternet araştırmaları etiği konusunda herhangi bir yönergenin ya da var olan sorulara cevapların ulusal ya da uluslararası alanda resmi olarak benimsenmemiş olmasıdır.

Bu çalışmada yer alan belge, İnternet Araştırmaları Birliği'nin ilk kez 2002 yılında yayınlamış olduğu belgeyle paralellik taşıması yanında, bir takım eklemeler de içerir. Bu

belgede öne sürülen görüşler, İnternet araştırma etiğine yönelik karar alma noktasında bulunan kişilere destek olmak ve onları bilgilendirmek amacını taşımaktadır. Araştırmacılar temel hedef kitleyi oluşturmakla birlikte, belge aynı zamanda etik değerlendirme kurulları, etik uzmanlar ve öğrenciler gibi çok geniş bir yelpazede yer alan kişilere de önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bunu, önemli etik meselelere ve alanda geçerli literatüre dair güncel bir tartışma ortamı yaratarak yapar.

Bazı sınırlılıklar ya da bu belge ne değildir?

Bu belgede, araştırma politikalarına yönelik kurumsal ya da iktidar kaynaklı belli bir takım kuralları yinelemekten kaçınacağız çünkü, bunların çoğu hem detaylı olarak belgelenmiş hem de yaygın erişime olanaklı hale getirilmişlerdir. Aynı şekilde, belge makro düzeyde fayda sağlamayı amaçladığı için belirli çalışma alanlarına özgü etik ilkelerden ya da yararlı uygulamalardan da bahsedilmemektedir.²

Hâlihazırda geçerli İnternet teknolojileri ve ortamlarını tanımlıyor olmamıza rağmen, teknolojilerin sürekli değişen bir yapıya sahip olduklarını peşinen kabul ediyoruz. Dolayısıyla bu belge, sürekli değişim halinde olan teknolojik ortamlara her koşulda uygulanabilecek karar alma süreç ve sorularına vurgu yapacak şekilde tasarlanmıştır.

En temel düzeyde, etik karar alma süreçlerinin, kişilerin temel dünya görüşleri (ontoloji, epistemoloji, değerler bütünü, vb.), akademik ve siyasi çevreleri (amaçlar), çalışma alanlarının belirleyici kuralları ve yönetsel tercihleri ile iç içe geçtiği kabul edilmektedir. Karar alma olgusu, tasarım, yürütme, üretme ve yayınlama aşamalarından oluşan araştırma çemberinin değişik noktalarında ortaya çıkar. Özgül durumlar özelinde etik karar alırken yaşanan karmaşıklıklar nedeniyle, bu belge daha çok genel ilkeler üzerine eğilmekte ve bu ilkelerin uygulanma biçimini karşılaşılmaması muhtemel etik sorunlara ait örneklerden hareketle göstermektedir.

İnternet araştırmaları ne demektir?

İnternet sosyal bir fenomen olması yanında, araştırma araç ve ortamlarına da işaret eder. Araştırma projesinde İnternet'in oynadığı role ya da İnternet kullanımının araştırmacı tarafından nasıl kavramsallaştırıldığına bağlı olarak, çok farklı epistemolojik, lojistik ve etik hususlar işin içerisine girecektir. Başlangıçta, 'İnternet' sözcüğü, bilginin âdem-i merkezî yayılımını olanaklı kılan bir bilgisayarlar ağına işaret etmekteydi. Şimdilerde ise, aynı sözcük sayısız teknolojileri, araçları, yetileri, kullanımları ve sosyal ortamları kapsayan bir şemsiye görevi üstlenmiştir. Bu teknolojiler bağlamında birçok etik ve yönetsel sorun ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak da İnternet araştırmaları, etik görüş ve değerlendirme açısından yeni modellerin varlığına ihtiyaç duymaktadır.

İnternet'in olanaklı kıldığı envai çeşit bilgi iletim ve etkileşim türleri nedeniyle araştırmacılar, kavramın bireysel çalışmalar ekseninde çok daha sınırlı bir şekilde tanımlanmasının gerekli olduğunu düşünmektedirler. İnternet çalışmalarının, diğer akademik çalışma alanlarıyla kesişiyor olması durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Bu belge aşağıda sıralanan tanımları geçerli bulmakta ve kullanmaktadır.

İnternet araştırmaları:

- (a) İnterneti veri ve bilgi toplamak için kullanır. Örneğın, çevrimçi mülakatlar, anketler, arşivleme ya da otomatik veri toplama araçları.
- (b) Örneğın çeşitli aktiviteleri bir araya getirerek, gözlemleyerek ve sosyal ağ ortamlarında yer alarak; ya da, mesaj alışverişinde bulunulan listservler, web siteleri, bloglar, oyunlar, sanal âlemler veya diğeri çevrimiçi ortam ve bağlamlar aracılığıyla İnternete nasıl erişim sağladıklarını ve İnterneti nasıl kullandıklarını çalışır.
- (c) Veri işleme, veri analizi ya da veri kümesi depolama, veri bankaları ve/veya havuzları oluşturma süreçlerinden yararlanır ya da bu süreçlerle ilgilenir.
- (d) Yazılım, kod ve İnternet teknolojilerini çalışır.
- (e) Sistem, ara yüz, web sayfası ve öğelerin tasarım ve yapısını inceler.
- (f) Web ve/veya ya İnternet imajlarını, yazılarını ve medya formlarını çalışmak için görsel ve semiyotik analizden, metin ve içerik analizinden ya da diğeri analiz yöntemlerinden yararlanır.
- (g) Hükümetlerin, endüstrilerin, şirketlerin ve askeri güçlerin büyük ölçekli İnternet üretim, kullanım ve düzenlemelerini çalışır.

İnternet araştırmaları herhangi bir araca özgü ya da bağımlı değildir; bu yüzden de, İnternet etkinlikleri üzerinde akıllı cihazların ve artan mobilitenin etkisini göz önüne almaktayız. Burada vurgulanması gereken nokta, bu ortam tanımlamalarının ve deneyimlerinin oldukça fazla değışkenlik gösterdiğidir. Teknolojik yakınsama, çoğu ortam ve kategoriye bazen şaşkınlık derecesinde yıkıma uğrattır. İnternet, ağa aktif olarak erişimimizin olup olmadığına bakmadan, hem sanayi toplumlarında hem de gelişmekte olan kültürlerdeki gündelik yaşama doğrudan müdahildir. Böyle bakıldığı zaman, İnternet araştırmalarının en geniş anlamıyla ele alınması gerektiği görülecektir.

Genel etik esaslar

Araştırma etiğı ve şahıslara yönelik etik davranış ilkeleri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi, Nuremberg Kodları/Kuralları, Helsinki Deklarasyonu ve Belmont Raporu gibi çeşitli politika metinleri ve kabul edilmiş belgelerle tanımlanmıştır. Tüm bu belgelerde ortak olan temel ilkeler, insan hakları, bireysel özerklik, bireylerin himayesi, bireylerin güvenliğı, kişisel çıkarların azami hale getirilirken kişisel zararların asgariye indirilmesi; ya da, en güncel ifadeyle kişilere saygı, adalet ve yardımseverlik gibi olguları içermektedir. Esasen biyomedikal bağlamlar içerisinde kullanılmalarına rağmen, yukarıda sıralanan ilkeler önceki bağlamları dışında da benimsenerek çalışma alan ve yöntemleri de aşan bir yapıya bürünmüştür. Bu ilkeleri, herhangi bir araştırma girişiminin temel öğeleri olarak değerlendiriyoruz. Bu temel ilkeler, belirli bir araştırma projesinin herhangi bir noktasında ortaya çıkabilecek bir dizi etik sorunun değerlendirilebilmesi için başlangıç noktası oluşturmaktadır. Araştırmacılar araştırma soruları geliştirdikleri,

bireylere ve/ve ya bilgiye erişim yolları aradıkları, bireysel bilgileri düzenleyip koruma altına aldıkları, analitik araçları seçtikleri ve verileri basılı raporlar, konferans sunumları ya da diğer yollar aracılığıyla bir şekilde yayınladıkları için çok farklı etik sorunlar gözle görünür hale gelmektedir.³

Yol gösterici anahtar ilkeler

Aşağıda sıralanan ilkeleri, İnternet araştırmalarına yönelik etik yaklaşımlar için hayati bir öneme sahip olarak görüyoruz:

- Araştırmaya konu olan topluluk / yazar (author) / katılımcı hassasiyetleri ne kadar fazla ise, araştırmacının bu topluluğu / yazarı (author) / katılımcıyı koruma altına alma zorunluluğu da o kadar fazladır.
- Zarar olgusu ortam ve bağlama göre anlam kazandığından, etik ilkelerin evrensel bir şekilde uygulanmaları yerine, tümevarım yoluyla keşfedilmeleri daha olasıdır. Diğer bir deyişle, etik karar alma sorununa en iyi yaklaşım, herkes için geçerli olduğu düşünülen kalıp beyanlara uymak değil; gerçekçi/pratik değerlendirmeleri belirli ortamlara göre uygulamaktır. (Aristoteles bu durumu “pratik akıl” [phronesis] olarak ifade etmiştir).⁴
- Tüm dijital bilgilerin bir noktada bireyleri içerdiği düşünülürse, insan özneleri üzerine yürütülen bir çalışmanın ilkelerini dikkate almak gerekebilir. Bu durum araştırma verilerinde kişilerin hangi noktada ve ne şekilde yer alacağına dair doğrudan bir kanıt bulunmasa da değişmez.
- Araştırmacılar etik kararlar alırken, (yazar, araştırma katılımcısı ve insan olarak) özne/birey haklarını, araştırmacının araştırma ve araştırmayı yürütme hakkından doğan sosyal yararlarıyla dengelemek zorundadırlar. Farklı ortamlar itibarıyla, özne/birey hakları, araştırmadan sağlanacak yararın üstünde bir noktada duruyor olabilir.
- Zaman zaman etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir ve bu sorunlar araştırma süreçlerinin tasarım, yürütme ve yayınlanma adımlarını da kapsayan her aşamasında dikkate alınmalıdır.
- Etik karar alma süreci müzakereci bir sürece işaret eder. Bu sebeple, araştırmacılar süreç boyunca olabildiğince çok kişiye ve kaynağa danışmalıdır. Danışılabilir kişi ve kaynaklar arasında benzer tarzda araştırma yapanları, çalışmaya konu olan ortama aşina olanları, etik denetim kurullarını, hâlihazırda var olan etik esasları, araştırmacıların hem kendi alanında hem de diğer alanlarda yayınlamış çalışmalarını ve eğer mümkünse yasal emsalleri saymak mümkündür.⁵

Yönergeler yönetmeliklere karşı

Etik belirsizlikler oldukça karmaşıktır ve belirsizliklerin çözümü nadiren ya ak ya kara kadar kesin çizgilerle belirlenmiştir. Etik karar alma sürecinde muammada kalmış

çok nokta vardır. Mevzu bahis etik sorunlara gayet güzel uygulanabilecek normlar, değerler, ilke ve pratikler birden fazladır. Özellikle bir çözüm yolu bir şekilde başka bir çözüm yoluyla çatışır, etik sürece dair karar verme durumu hayli güçleşecektir. Böylece bir çıkmaz, araştırmacıyı çalışmasının hangi noktasında neyin daha uygun bir çözüm getireceğine karar vermeye zorlar. Bu çalışmada, zarar, hassasiyet, bireylere saygı ve yardımseverlik gibi etik kavramların araştırmanın başlangıç aşamasında aşılması gereken yasal engeller olarak değil de; etik sorgulamalara temel oluşturan kavramlar olarak anlaşılması gerektiği vurguluyoruz. Böyle anlaşıldığında, bu kavramların araştırmanın her aşamasında değerlendirilmesi ve düşünülmesi gerektiği görülecektir. Yaşanan belirsizlik ve çıkmazlar sürecin birer parçasıdır ve bu yüzden değişen durumlara göre çoklu hükümlerde bulunmak hiç de şartırcı değildir.

Kesin yönetmeliklerden ziyade bir takım yönlendirici ilkeler benimsemiş olmamızın nedeni etik araştırmaların esnek bir şekilde yürütülebilmesine, farklı bağlamlara cevap verebilmesine ve devamlı değişen teknolojilere ayak uydurabilmesine zemin hazırlamaktır. Etik değerlendirmelerin, çeşitli pratik ve yöntemler aracılığıyla her daim işlevsel kılındığı ve hem kurumsal hem de coğrafi açıdan farklı bağlamlar içinde kullanılabilir duruma getirildiği düşünülürse, tümevarımsal ve her koşula uyarlanabilir bir yaklaşım benimsemenin bir takım somut kurallara bağlı kalarak ilerlemekten çok daha fazla geçerliliği olan etik sonuçlar ortaya çıkaracağı daha net görülecektir. Sürecin kendisine vurgu yapan bir yaklaşımla hareket eden araştırmacılar, belirli bağlamlara ve daha dar anlamda belirli araştırma projelerine sadık kalarak karar alma sorumluluğunu hissedeceklerdir. Bu yüzden, 2012 tarihli İnternet Araştırmaları Birliği Etik Karar Alma Belgesi, 2002 yılında yayınlanan ilk versiyonuyla aynı temel ilkelere bağlı kalmıştır. Bu ilkeler, etik sorunlara müzakereci, özgül durum odaklı, tümevarımsal ve süreç odaklı yaklaşımları kapsar.

Çalışmalarında bu belgeyi kullanan kişilere, belgeyi yararlı bulup bulmadıklarına ve belgeye yönelik değişiklikler önerip önermediklerine bakılmaksızın, belgeyi tam olarak nasıl kullandıklarıyla ilgili kısa notlar tutmalarını öneriyoruz. Böyle yaparak etik araştırmalara dair yaklaşımların kapsamını daha net gözleyebilir ve hem daha sağlıklı hem de çok daha değişik pratikler yaratabiliriz. Genişlemeye devam eden kaynakların bir özetine <http://ethics.aoir.org/> adresinden ulaşmak mümkündür.

İnternet araştırmalarında etik karar almaya süreç yaklaşımı

Araştırma projelerinin farklı aşamalarında çeşitli etik sorunlarla karşılaşılabilir. Veri toplamak için bir siteye erişim sağlama ile ilgili alınan kararlar, katılımcılarla nasıl bir ilişki kurulacağına ya da onanmış rızasının (informed consent) gerekip gerekmediğine yönelik alınan kararlardan farklı olacaktır. Bu sorunlara çözüm bulunduğu anda yeni çıkmazlar ortaya çıkar çünkü araştırmacılar, ulaşılan verileri nasıl saklayacakları, yayımlanan raporlarda birinci ağızdan alıntılara yer verip vermeyecekleri ya da bulguları farklı kitlelerle ne şekilde sunacakları konusunda da karar alırlar. Bu bölüm, kişilerin etik değerlendirme süreçleriyle ilgili görüşlerini yönlendirmeye yardımcı olacak şekilde düzenlenmiştir. İşe, İnternet araştırması etik pratikler hakkında yapılan tar-

tışmalarda sürekli karşılaşılan 3 temel meseleyi özetleyerek başlıyoruz. Bunları, insan özneleri (human subjects), özel/kamusal ve veri/kişiler olarak sıralayabiliriz. Bu özeti ardından araştırmacılar için var olan dördüncü başka bir sorun daha kısaca tartışmaya açılacaktır. Bu sorun, yukarıdan inmece, kuralcı/düzenleyici modeller ile özgül durum odaklı somut yaklaşımlar arasındaki gerilim şeklinde ifade edilebilir. Son olarak bu bölümde, araştırma projelerinde karşılaşılan muhtemel etik meselelere yönelik farkındalığı arttırmak için sorulabilecek soruların detaylı bir listesi verilecektir. Lütfen ekler kısmının daha geniş kapsamlı bir düşünmeye aracılık edeceğini dikkate alınız. Ekler kısmı, belirli bağlam ve ortamlarda karşılaşılan muhtemel soru çeşitlerini ya da bu bağlamlardan elde edilen bilgi ve verilerin belirli türlerini gösteren keşif amaçlı bir şema ile sıkça sorulan soruları içermektedir.

Temel sorunlar/dikkate alınması gerekenler

Etik kavramların ne olduğuna ve araştırmaların nasıl yönetilmesi gerektiğine dair yapılacak işlevsel tanımlamalar farklı çalışma alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Bu İnternet araştırmalarına özgü bir şey değildir, aksine her türlü etik tartışmanın doğasında olan bir durumdur. Araştırma topluluklarımız, son yirmi sene içerisinde İnternet araştırmasında bulunan kişi ve kurumların çözüme kavuşturulamamış birçok tezatlık ve çatışmayla yüzleşmek zorunda olduklarını öğrenmişlerdir. Birbiriyle çatışan durumlar, araştırmacılar, etik değerlendirme kurulları ve kurumlar tarafından müzakere edilmelidirler.

İnsan Özneleri (Human Subjects): ‘İnsan Özneleri’ kavramı, kuralcı/düzenleyici modeller ile ortamların özgülüne vurgu yapan anlayış arasındaki diyalektik gerilime güzel bir örnek teşkil eder. Araştırma etiği kapsamında kullanılan ‘insan özneleri’ terimi, eski yıllarda tıbbi deneylere katılan kişilerin kötü muameleye maruz kaldığına dair verilen tepkilerden doğmuştur.⁶ Sosyal araştırma etiği açısından geçerliliğini koruyan yardımcı bir kavramdır; ancak aynı zamanda, insanlarla iletişime geçerken biyomedikal olmayan izleklerden yararlanan modeller ya da basılı metinleri irdelemek gibi insanlarla hiçbir şekilde ilişkide olmayı gerektirmeyen sorgulama modelleri için kullanışlı olmadığı gerekçesiyle uzun zamandır eleştirilen de bir kavramdır.⁷ Dünyanın değişik yerlerindeki düzenleyici organlar⁸ benzeri sorunlarla farklı düzeylerde iş gören etik değerlendirme kurulları oluşturarak başa çıkma yolları aramışlardır. Bu değerlendirme kurulları fikri temelde bazı araştırmaların etik değerlendirmeden muaf olmaları ya da en azından sınırlı bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerektiğini savunmaktadır. Maalesef, ‘insan özneleri’ tanımı, kişilerin herhangi bir araştırmayı yönetmeden önce etik değerlendirme sürecinden geçip geçmemesinin gerekliliğini belirleyen bir turnusol kâğıdına dönüşmüştür. İnternet araştırmaları açısından, ‘insan özneleri’, çoğu web tabanlı araştırma ortamını tanımlamada hiçbir zaman yerinde bir kavram olmamıştır.⁹ Akademik toplulukların ‘insan özneleri’ ile tam olarak neyin kastedildiğine dönük tartışmaları farklı ve yetkin bakış açılarının varlığına işaret etmektedir. Terimi, önceden olduğu gibi basit ve yüzeysel bir şekilde tanımlamanın artık mümkün olmadığı noktasında düzenleyici organlarla hemfikiriz.¹⁰ Akademisyenler topluluğu olarak, düzenleyici bir çerçeve dışına çıkıldığına, ‘insan özneleri’ kavramının, zarar, hassasiyet, bireysel bilgi gibi diğer terimler

kadar uygulanabilirliğe sahip olmadığını düşünüyoruz. Bu noktada araştırmacılara, ‘insan özneleri’ kavramını etkin ve eleştirel bir tartışmaya tabi tutmalarını tavsiye ediyoruz. Araştırmacıları bu şekilde teşvik etmemizin nedeni, İnternet araştırmaları bağlamında ‘insan özneleri’ kavramının ayrıntılandırılabilme ve kavramın yerini, neyin etik bakımından zorlayıcı bir sorgulamaya tekabül ettiğini gösteren başka kavramlara bırakabilme olasılığıdır.

Özel/Kamusal: Gizlilik kavramının bireysel ve kültürel tanımlamaları ile kavrama yönelik beklentiler muğlak, tartışmaya açık ve değişkendirler. Kişiler kamusal alanda boy gösterebilirler bile gizlilik konusunda güçlü algı ve beklentilere sahip olabilirler.¹¹ İletişimlerinin özünü kamusal olarak tanımlamakla birlikte, iletişimin gerçekleştiği özgül ortamların, bilginin üçüncü şahıslar tarafından kullanımı noktasında bazı sınırlamalar getirdiğine inanırlar.¹² Veri toplayıcılar ya da arama motorları bilgiyi önceden planlanan aksine geniş kitlelerin erişimine sunmaktadırlar. Nissenbaum, “kişiler, bilgi akışının engellenmesini değil; bilgi akışının gereğine uygun olarak gerçekleşmesini umursarlar” demiştir (2010, s.2). 2002 tarihli İnternet Araştırmaları Birliği etik esaslar metninde de vurgulanmış olduğu gibi, gizlilik olgusu, beklentileri ve oydaşmayı dikkate almak zorundadır. Özel ve kamusalı keskin hatlarla ayrılabilen bir karşıtlıkmiş gibi resmeden sosyal, akademik ve düzenleyici tanımlar gündelik pratikler nezdinde artık geçerliliğini yitirmişlerdir. Araştırmalar böylesi kaygan zeminlerde yürütüldükçe; herhangi bir oydaşma ve hatta oydaşma fikri söz konusu olmadıkça, Nissenbaum’un ortam bütünlüğü (*contextual integrity*) (2010) kavramı değerli bir inşa/yapı olarak ortaya çıkacaktır.

Veriler (Metin)/Şahıslar: Temel araştırma etiği sorunsallarından biri olan bireylik sorunu İnternet ile birlikte karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Avatar bir birey midir? Şahıslara ait dijital bilgi benliğin bir uzantısı mıdır? A.B.D kurallar sistemi içerisindeki en temel soru, çalışmalarımızı insan özneleri ile yapıp yapmadığımızdır. Bilgi, e-posta alışverişi, anlık iletiler ya da sanal âlem üzerinden gerçekleştirilen mülakatlar aracılığıyla doğrudan kişilerden temin edildiğinde, araştırma senaryolarının bireyleri de kapsadığını belirtme olasılığımız artacaktır. Araştırma nesnesi ve onu oluşturan birey arasındaki ilişki muğlak olduğunda ise, araştırma senaryolarını birey unsurunu dikkate almadan tanımlama eğilimi ortaya çıkacaktır. Yine de bu, karmaşık bir sorunu basite indirgemek olacaktır. İnsan özneleri ile muhatap olup olmadığımız sorunu, bilginin bir şekilde bireylerle bağlantılı olup olmadığı sorunundan farklılık teşkil eder. Bireylerin devasa veri havuzlarından tamamen soyutlanmış olduklarını düşünebilir miyiz? Örneğin, binlerce tweet’in depolanmasıyla oluşan ya da bot’lar üzerinden İnternette gezinme alışkanlıklarının gözlenmesi maksadıyla toplanan veri kümeleri, belki bu eylemleri gerçekleştiren bireylerden bağımsız verilermiş gibi görülebilir. Böylesi bir senaryoda, yürütülmekte olan araştırmadan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bir bireyin sürecin herhangi bir aşamasında bulunmuş olduğu göz ardı edilebilir. Ancak bireysel bilgi içeren anonim karakterli veri kümelerinde bile bireylerin tanımlanabildikleri yönünde kanıtlar mevcuttur. Akademisyenler ve teknoloji uzmanları böylesi veri kümelerini incelemeye tabi tutarken bireyleri nasıl uygun bir şekilde koruma altına alacakları sorununa halen çözüm aramaktadırlar (Sweey, 2009; Narayanan ve Shmatikov, 2008, 2009). Temel etik ilkelerden zarar olgusunun asgariye indirilmesi konusuyula olan yakın ilişkisi nedeniyle böylesi

sorunları önemsemek gerekir. Bireylerin çevrimiçi verileri ile fiziksel varlıkları arasındaki bağlantı psikolojik, ekonomik ya da fiziksel bir zarar durumu yaratır mı? Böylesi etik çıkmazların ne dereceye kadar örtük halde karşımıza çıkacağına karar vermenin bir yolu da yaşanmış deneyimlerden oluşan veri toplama süreçleri üzerine yoğunlaşmaktır.

Yukarıda kısaca bahsedilen bu üç temel mesele İnternet araştırmaları bağlamında süregelen gerilimleri temsil etmektedir. Araştırmacılar olarak “Kişilerin tweetlerini ele geçirmek onlara herhangi bir zarar verir mi?” ya da “Bloglar kamusal mı yoksa özel alanlar mıdır?” gibi sorulara doğrudan cevaplar vermeyi severiz. Aynı şekilde bu çalışmanın yazarları olarak tatmin edici cevaplar bulmayı da isteriz. Fakat her bir bağlamın kendine has özgüllüğü, deneyimleri genelleştirme ya da zarar olgusuna neden olan araştırma pratiklerinin neler olduğunu öngörme çabalarımızı daima boşa çıkaracaktır. Bu nedenle, İnternet araştırmalarının bir takım diyalektik gerilimler içerdiğine ve bu gerilimlerin araştırmanın değişik aşamalarında ortaya çıktıkça değerlendirilmesi ve çözülmesi gerektiğine inanıyoruz. Sorunu bu şekilde ifade ederek aslında ahlaki (*casuistic*) ve durum odaklı yaklaşım benimsemenin değerini de tekrarlamış oluyoruz.

Etik bağlamında yukardan inmece yaklaşım tabandan tavana yaklaşıma karşı: Buradaki durum odaklı yaklaşımımızı çetrefilleştiren şey, çalışmakta olduğumuz araştırma bağlamı dışında da diğer bir dizi sorunla uğraşacak olmamız gerçeğidir. Bu sorunları, yasal durumlara karşı etik durumlar, etik yaklaşım konusunda var olan kurallardan esinlenen modellere karşı özgül bağlam merkezli modeller ve son olarak da yukardan inmece karar almaya karşı tabandan tavana hareketle karar alma olarak sıralayabiliriz. Bu sorunlar basit çözümler içermese de dikkate alınması ve değerlendirilmesi gereken sorunlara işaret eder.

Örneğin, var olan kurallara göre hareket eden yaklaşımla özgül bağlam merkezli yaklaşım arasındaki gerilime dikkat çekildiğini düşünelim. Bu noktada, kuralların ya da düzenleyici geleneklerin etik pratikleri teşvik etmek amacıyla düzenlendiklerini kabul etmekle birlikte, evrensel normlar beyan ederek ve neyin zarar olgusuna yol açacağıyla ilgili öngörülerde bulunarak araştırmacıları istemeyerek de olsa sınırlandırdıklarının farkında olmak yardımcı olacaktır. Bu, genellikle hassasiyetleri olan birey kategorileri tanımlanarak ya da onanmış rıza alınmasıyla birlikte zararın asgariye ineceği söylenerek yapılmaktadır. Bazı istisnai durumlarda belirli eylemlerin etik olup olmadığı noktasında geniş bir oydaşma sağlanabileceği düşüncesine katılıyoruz. Ancak araştırmacılar grubu olarak bizler çoğu sosyal durumda etiğin ve diğer sorunların çok daha karmaşık bir yapıyla ortaya çıktığını düşünmekteyiz.

Araştırma süreci boyunca ne gibi etik sonuçlarla karşılaşılacağına yönelik öngöründe bulunma ihtiyacının, etik sorunların nasıl oluştuğunu anlama ihtiyacıyla dengelenmesi gerekmektedir. Örneğin, A.B.D.’de çoğu akademisyen araştırma yapmaya başlamadan önce kurumsal etik değerlendirme kurullarının (EDK) onayını almak zorundadırlar. Çalışmalarına başlamadan önce karşılaşılması muhtemel etik sorunlara yönelik çeşitli kararlar alma süreçlerinde bulunmaları istenir. Bu bazılarının gözünü korkutabilir. Birey ve grupların özgüllüğü, durumların değişkenliği, araştırma istikametinden sapılması ve her daim değişen teknolojilerin etik durumları etkilemesi, herhangi bir araştırma projesi kapsamında karşılaşılacak riskleri ve zararları tam olarak öngörmeyi oldukça zorlaştırmak-

tadır. Diğer taraftan, etik değerlendirme kurullarının onayını alma gerekliliğini araştırma sürecinin bir parçası yapmayan ülkelerde çalışmalarını yürüten araştırmacılar, daha farklı sorumluluklar yüklenirler ve başka sorunlarla yüzleşmek zorunda kalabilirler.

Bağlam kaynaklı zorunlulukların, kurumsal, yasal, kültürel, çalışma alanı merkezli ve diğer sınırlandırmalar arasında nasıl bir denge kurulacağı meselesi araştırmacılara sorun oluşturmaya devam etmektedir.

Çalışmaların belirli noktalarındaki karar alma süreçlerine yönelik değerlendirmelerde bulunabilmek için aşağıda detaylı bir sorular bütünü sunuyoruz. Bu sorular çalışmanın sonundaki ekler kısmıyla beraber araştırma süreçlerinin öncesi ve sonrasına ışık tutacak yardımcı araçlar olarak tasarlanmışlardır.

İnternet özelinde karşılaşılan etik sorular

Aşağıdaki liste araştırma süreçleri boyunca karşılaşılan en yaygın soruları sıralamaktadır. Madde işaretleriyle verilen kısımlar ise İnternet ortamlarında karşılaşılan daha özel durumları temsil etmektedir.

Bağlam nasıl tanımlanmakta ve kavramsallaştırılmaktadır?

- Araştırmanın bağlama dair yapmış olduğu tanımlama, bağlam sahipleri, kullanıcıları ya da üyeleri tarafından yapılacak tanımlamayla uyumakta mıdır?¹³ (‘kültür’, ‘kişi’, ‘veri kümesi’ ve ‘kamusal metin’ gibi parametreler, araştırmacılar için farklı etik beklentilere işaret eder).
- Araştıma bağlamının nasıl kavramsallaştırılacağına yönelik yerel bağlamsal normlar ile yasal çerçeveler arasında bir ayırım var mıdır? (Hizmet Koşulları ve diğer kurallar gibi). Örneğin, eğer Hizmet Koşulları araştırma alanını yasak bölge ilan eder; ancak, bireyler bu alanın kamusal araştırma kısmında yer almak isterlerse, araştırmacı ve katılımcı bireyler açısından ne gibi riskler ortaya çıkabilir?¹⁴
- Kullanıcılar, özellikle gizlilik sorunu açısından bakıldığında, etkileşim halinde oldukları ortamlarla ilgili ne tür beklentilere sahiptirler? Hem bireysel katılımcılar hem de topluluklar.

Bağlam (ortam/katılımcılar/veriler) nasıl değerlendirilmektedir?

- Katılımcılar / yazarlar (authors) bağlam içerisinde nasıl konumlandırılırlar?
- Araştırmacının, katılımcılara / yazarlara (authors) yaklaşımı nasıldır?
- Araştırmacı bağlam içerisinde nasıl konumlanır?¹⁵
- Kamuya açık çevrimiçi bir ortam söz konusu olduğunda, üyeler / katılımcılar/ yazarlar (authors) bu ortamı kamusal olarak mı algılanmaktadır? “Gizlilik algısını”¹⁶ karşılamak için ya da bireylerin bilgi akışını özel ya da kamusal olarak tanımlayarak uygun bilgi akışıyla daha fazla ilgilendiklerine dair anlayışa yönelik ne gibi değerlendirmelerde bulunulması gerekir?¹⁷

Çalışmada kimler yer almaktadır?

- Etik sorunlara yönelik topluluk/katılımcı/yazar beklentileri nelerdir?
- Araştırmacı nasıl bir etik duruş sergilemektedir? (Örneğin, araştırmacının etik duruşu ile topluluğun/katılımcının/yazarın etik duruşu arasındaki çatışma, etik konularda bir karmaşaya neden olabilir).¹⁸
- Araştırmacıların ve/veya topluluğun/katılımcının/yazarın kültür ya da ülkelere ait etik gelenekler nelerdir?
- Araştırma verileri yeniden kullanım için bir havuzda saklanırsa, bireyler ya da topluluklar bundan nasıl etkilenirler? Örneğin, bir amaç için toplanan veriler sonraları başka maksatla yeniden kullanıma sunulabilir; fakat, bu durumda araştırmacının ilk veriyi edindiği toplulukla olan ilişkisi ortadan kalkmış olacaktır. Bilginin yeniden kullanımı ve yayınlanması neticesinde ne gibi riskler ya da zararlar görülme olasılığı vardır?¹⁹

Çalışmanın temel amacı nedir?

- Bu tür verilerle genelde ilişkilendirilen etik beklentiler nelerdir? (Örneğin, toplanan ve yeniden tanımlanan verilerle çalışmak, mülakat verileriyle çalışmaya nazaran daha farklı etik beklentilerin ortaya çıkması demektir)
- Araştırma nesnesi, yürütülen çalışma tarafından doğrudan belirlenmiş parametreler dışında kalan bireyler ya da metinler içermekte midir? Eğer durum buyrsa, karşılaşılmaması muhtemel etik meseleler nelerdir ve bunlar nasıl ele alınacaktır? (Örneğin, bloglardan toplanan veriler genellikle yorumlar içerir; sosyal medya üzerinden toplanan veriler de çalışmanın belirlenmiş kapsamı dışında kalan kişi ve verilerle bağlantıyı ortaya koyar).
- Çalışma boyunca toplanan bilgi, İnternet taraması ya da diğer teknolojiler aracılığıyla herhangi bir bireyle ilişkilendirilebilirse, araştırmacı bu bilginin nasıl kullanılacağına dair ne gibi bir süreç izler? (Örneğin, imge ve videoların sağduyulu kullanımına yönelik oldukça fazla engel bulunmaktadır). Analiz ve yayınlama açısından katılımcılar, verileri hangi noktaya kadar kişisel ve özel; hangi noktaya kadar kamusal ve erişime açık olarak değerlendirebilirler?
- Verilerin oluşturulduğu belirli ortamlar, başka hangi sorunları yaratabilir?

Veriler nasıl düzenlenir, depolanır ve temsil edilirler?

- Potansiyel olarak hassas olan verileri güvenlik altına almak ve düzenlemek için ne gibi metodlardan yararlanılmaktadır?
- Verileri toplama ve depolama esnasında ve sonrasında ya da raporların oluşturulmasında önceden kestirilemeyen ne tür ihlaller ortaya çıkabilir?²⁰ (Örneğin, izleyici bir üye kurum içi sunum esnasında hassas bir materyali kaydeder ve ifşa ederse, bunun ne tür zararları olabilir?)
- Araştırmacı, araştırma verilerini gelecekte başka araştırmacılar tarafından kullanılabilmesi için bir havuzda tutmak zorunda kalırsa, bunun ne gibi potansiyel zararları olacaktır? Verilerin anonim yapısını muhafaza etmek ya da verileri bireylerden soyutlamak için hangi adımlar atılmalıdır?

- Verileri, kişisel olarak tanımlanabilen bilgidan ayırıştırmanın potansiyel bakımından ne gibi etik sonuçları vardır?
- Belirli bir bilginin veri kümesinden silinmesi veri kümesini nasıl tahrif eder; böylece, bu veri kümesi başlangıçta temsil etme niyetinde olduğu şeyi artık nasıl temsil edemez hale gelir?
- Eğer gelecek nesil teknolojiler (otomatik metin analizi cihazları ya da yüz tanıma yazılımları gibi) kişisel olarak tanımlanabilen bilgiyi havuzlarda saklanan veri kümelerinden silmeyi imkânsız kılarsa, bireyler açısından ne gibi potansiyel riskler ortaya çıkar? Asıl araştırmacı böylesi bir soruna çare olabilir mi? Evetse, nasıl? Böylesi bir durum sonraki araştırmacıları ve onların veri düzenleme süreçlerini nasıl etkiler?

Metinler/Şahıslar/Veriler nasıl çalışılır?

- Bir araştırmacının analiz metodu, tam alıntı yapmayı gerektirir mi? Evetse, bu durum an itibariyle ya da gelecekte ne gibi etik sonuçlar doğurur? (Örneğin, herhangi bir blogdan doğrudan alıntı yapmanın blog yazarına herhangi bir zararı var mıdır? Eğer varsa, başka türlü bir temsil metodu daha mı az riskli olacaktır?²¹)
- Belirli bir yaklaşımla özdeşleşen araştırma topluluklarının etik beklentileri nelerdir? (etnografik, anket uygulama, dil bilimsel analiz yaklaşımları gibi).
- Araştırmacıların bilgi toplama, işleme ve temsil etmeye yönelik çalışma alanlarından kaynaklanan zorunlulukları, bağlamın gerektirdiği özgül koşullarla çatışmakta mıdır? Eğer öyleyse, ne gibi potansiyel etik sonuçlar ortaya çıkacaktır?

Bulgular nasıl sunulur?

- Basılı raporlarda tam alıntılı materyal kullanımının, an itibariyle ya da gelecekte ne gibi riskleri vardır? (Örneğin katılımcı, kendisine ait bilginin araştırma esnasında hassas bir bilgi olmadığını düşünürken, beş sene sonra fikrini değiştirebilir. Kişisel algıların gelecekte değişebilme olasılığını hesaba katan ne gibi önlemler alınabilir?²²).
- Atölye çalışması, konferans ya da resmi olmayan diğer toplantılar gibi yayınlanma evresi öncesine ait raporlamalarda bireyler hakkında korunmakta mıdır?²³
- Materyaller, telif hakkı nedeniyle sınırlandırılabilirler mi? (Örneğin, birçok ülke web sitelerinden izin almadan kullanılan ekran görüntüsü ya da imajlara yönelik oldukça sert kurallara sahiptirler. Bazı siteler hizmet koşullarında sınırlandırmaya gitmişlerdir. A.B.D.'deki adil kullanım ilkesinde olduğu gibi, telif hakkıyla korunan materyallerin akademik amaçlarla izinsiz kullanımına izin verilse de, bu durum telif hakkı ihlallerine karşı kesin bir koruma getirmez).

Çalışma kapsamında karşılaşılması muhtemel zarar ve riskler nelerdir?

- Araştırmanın kendisi, araştırmacılar, çevrimiçi topluluk ve bireyler için var olan potansiyel zarar ve riskler nelerdir?
- Var olan riskler hem çalışma boyunca hem de çalışma öncesi değerlendirilmekte midir? (Zarar ancak ortaya çıktıktan sonra kesin olarak tespit edilmektedir. Bu yüzden, riskleri öngörmeye çabalamak faydalı ancak yetersizdir²⁴).
- Çalışma bağlamında ‘zarar’ ve ‘hassasiyet’ kavramları nasıl tanımlanmakta ve işlevsellik kazandırılmaktadır? Topluluk/Yazar (author) /Katılımcı eksenindeki riskler nasıl değerlendirilmektedir?
- Bu tarz bir kategorileştirmeye gidilmemiş ortamlar özelinde hassasiyet nasıl belirlenmektedir?
- Araştırmacı ve topluluk/katılımcı/yazar (author) arasında ‘zarar’ ve ‘hassasiyet’ kavramlarının tanımı konusunda çatışma yaşanması etik bir çıkmaz yaratır mı? Eğer yaratırsa, bu sorun nasıl ele alınacaktır?
- Araştırma neticesinde yaşam, kariyer ve itibar açısından ne gibi zararlarla karşılaşılabilir? (Örneğin, araştırma kamusal anlamda dışlanmamış bir LGBTİ şahsını araştırma dışında bırakır ve belki işini kaybetmesine neden olur mu? Araştırma, herhangi birinin kriminal ya da kamusal cezalarla karşı karşıya kalmasına neden olabilir mi?)
- Gizlilikle ilişkili olarak hangi tür zararlardan bahsedilebilir? Örneğin, araştırmacıların varlığı, çevrimiçi grupların dağılmasına, bireylerin çevrimiçi yardım gruplarını kullanmayı bırakmasına ya da blog aktivitelerinden geçici olarak çekilmelerine neden olabilir mi?²⁵ Bireylerin gizlilik algılarının çığnendiğine inanmaları herhangi bir sorun yaratır mı?²⁶ Bireyler yazdıkları ya da söylediklerinin anonimleştirilmesine itiraz ederler mi; yoksa, bunların herhangi bir yayın aracılığıyla bilindik ve kamusal olmasını mı tercih ederler?
- Katılımcıya/yazara (author), araştırmacı dışında zararı dokunacak kimler ya da neler olabilir?
- Riskleri asgariye indirecek biçimde mi hareket ediyoruz?
- Araştırmalarımız, hem araştırmacıyı hem de toplulukları/yazarı (author)/katılımcıyı uygun bir şekilde koruma altına alıyor mu?

Bu çalışmadan ne gibi yararlar sağlanabilir?

- Çalışmadan kimler yararlanmaktadır – potansiyel katılımcılar mı? Eğer cevap olumsuzsa, hangi görece büyük yararlar potansiyel risklerin alınmasını meşru kılar?
- Araştırma güzel ya da tercih edilen bir amaç uğruna mı yapılmaktadır?
- Çevrimiçi site, fora ya da topluluklardan toplanan verilerin ‘meşruiyetinden’ ve ‘değerinden’ emin olmamız mümkün müdür?²⁷

Başkalarının özerkliğinin nasıl farkına varıyor ve bizlimle eşit olduklarını ve eşit şekilde davranılmaları gerektiğini nasıl kabul ediyoruz?

- Katılımcıların onanmış rızasını almak gerekli midir?
- Eğer almak gerekirse, rızayı almaya yönelik hangi prosedürler takip edilecektir? (Örneğin, ıslak ya da dijital imzalama, sanal rıza nişanları, tıklama kutucukları, belgeli rıza muafiyetleri gibi).²⁸
- Rıza sadece kişilerden mi alınacak; yoksa toplulukların ve çevrimiçi sistem yöneticilerinin de rızası gerekli midir?
- Rızanın gerekli olduğu ancak, yazılı onanmış rıza almanın pek mümkün görünmediği (ya da kurallı kriterlerin diliyle söylersek, uygulanamaz olduğu) ya da potansiyel olarak zararlı olduğu durumlarda, var olan prosedürler ya da zorunluluklar değiştirilecek midir?
- Rıza isteme sürecinden doğabilecek zararlar nelerdir?²⁹
- Eğer onanmış rıza alınmazsa ne gibi etik mevzular söz konusu olabilir?
- Eğer bir etik değerlendirme kurulu rıza almanın gerekli olmadığına hükmederse, araştırmacılar yine de öznelerin/katılımcıların rızasını kurallarla belirlenmemiş başka yollar izleyerek almaya çabalamalı mıdır?
- Onanmış rıza verilmiş olsa bile, araştırmacılar katılımcıların rıza konusunda doğru bilgilendirilmiş olduklarından nasıl emin olacaktır?

Reşit olmayan ya da hassas bireyler açısından ne gibi özel sorunlarla karşılaşılabilir?

- Reşit olmayan kişiler, etik izinler almada yaşanan zorluklar nedeniyle çalışma dışında mı tutulmaktadır?
- Katılımcıların kimlik, yaş ve yeteneklerinin bilinmediği ya da gizli tutulduğu ve yine katılımcının bilindik hassasiyetlerinden hareketle mevcut zararların öngörülemediği durumlarda, zarar olgusu nasıl bir etik kaygı olarak düşünülecek ve çalışma içerisinde işlevsel kılınacaktır?
- Demografik bilginin gerekmediği bağlamlar içerisinde reşit olmayan kişilerin reşit olmadıkları nasıl belirlenecektir? Katılımcıların yaşını sormak ya da sormamak ne gibi zararların ortaya çıkmasına eden olabilir?
- Araştırma yönetmeliklerine sadık kalma yanında velilerin ya da koruyucu ailelerin rızaları nasıl alınacaktır? Bu özel rıza alma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken riskler nelerdir? (reşit olmayan şahısları, aileleri ve de araştırmacıları kapsayan tüm taraflar açısından düşünülürse).

Sonuç

Bu metin, İnternet araştırmaları ile ilgili olduğu düşünülen noktaları ana hatlarıyla ele almaktadır. Savunusunu yaptığı yaklaşım, belli bir takım etik mevzuların projenin farklı aşamalarında belirldikçe çözüme kavuşturulması gerektiğine vurgu yapan süreç odaklı yaklaşımdır. Aynı zamanda, her özgül durumun özel gereklilikleri olduğuna vurgu yapan durum odaklı ve ahlakçı (casuistic) yaklaşımı savunmaktayız. Önceden kabul edilmiş belli bir takım pratikler reçete etmek yerine, hem İnternet araştırmacılarının hem de araştırmaları gözetim görevini üstlenmiş kişilerin her daim yöneltmesi gereken bir

dizi sorular bütünü önermeyi kasıtlı olarak seçtik.

Bu şekilde tasarlanmış olan yönergelerin nihai ya da eksiksiz olduğu düşünülmemelidir. Araştırma pratiklerinin yirmi yıllık serüveni bize etik komplikasyonların, özgül çözümlerin ve en uygun pratiklerin varlığına dair çoklu örnekler sunmuştur. Tekerleği yeniden icat etmek yerine var olanın üzerine koymak adına, araştırmacıların konuyla ilgili hâlihazırdaki külliyatın tam olarak farkında olmalarının hayati bir önem taşıdığına inanıyoruz. Böylesi bir çabaya yardımcı olması umuduyla, EKLER 3 kısmına geniş bir bibliyografya ekledik. İnternet araştırmacıları yeni alanlarla, ortamlarla, etkileşimlerle ve araçlarla karşılaştıkları için ya bu çalışma içerisinde bahsedilenlerin bir çeşidi olarak ya da tamamen yeni türler olarak bir takım ilave sorunların, soruların ve cevapların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Araştırmacılara karşılaştıkları etik zorluklar hakkında kısa notlar tutmalarını ya da web tabanlı durum külliyatımıza özgül durum çalışmaları ile katkı yapmalarını tavsiye ediyoruz. Amacımız, buradaki belgenin bahsi geçen güncel ortamlara atıfla yeni sorular soracak ve yeni çözüm yolları geliştirecek şekilde başlangıç noktaları oluşturmastır.

Aynı zamanda, inanıyoruz ki bu belge kullanımında oldukça, araştırmacılar belge üzerindeki eksiklikleri daha iyi tayin edebileceklerdir. Buun nedeni araştırmacıların, hem İnternet'in hızlı değişimi hem de benzer teknolojilerin mümkün kıldığı iletişim eylemlerini çok yönlü olarak inceleme çabalarımızın sürekli dönüşümü neticesinde ortaya çıkan yeni ortamlarla ve etik konularla karşılaşacak olmalarıdır. Bu belgeyle, hem güncel etik zorluklara eğilmenin ilk aşamasını oluşturmayı, hem de İnternet araştırmaları etiğine yönelik diyalojik gelişmenin ve eleştirel değerlendirmelerin daha da fazlaşmasını teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

Sonuç olarak, bu belgenin araştırmacılara, etikçilere ve İnternet araştırmalarının etik zorluklarıyla alakadar olan herkese yardımcı olmasını umuyoruz. İnternet Araştırmaları Birliği, bu noktadan hareketle girmiş olduğumuz diyalogu ileriye taşımak adına yapılan tüm eleştirel yorum ve örneklere minnettardır.

Notlar

- 1 Buchanan ve Ess (2009) İnternet araştırmaları bağlamında A.B.D. merkezli İnternet Araştırmaları Etik Değerlendirme Kurullarının (IRB) en yoğun olarak Federal Etik Düzenleme Kurallarına, AoIR yönergelerine, AAA'lara ve APA Yönergelerine atıfta bulduklarını ortaya koymuşlardır.
- 2 Örneğin, Asya ve Batı Pasifik Etik Değerlendirme Komite Forumu (FERCAP); A.B.D. Telif Hakları Kanunu; Bilim ve İnsani Bilimler Araştırma Etiği Norveç Ulusal Komitesi (NESH); Avrupa Birliği Veri Gizliliğini Koruma Kanunu özgün yönergelere birer örnektirler; her ülkenin ve/veya bölgenin özel ve değişime açık yönergeleri mevcuttur. Araştırma etiği ve hukuku bağlamında ayrıca veri koruma kurallarının uygulanışı (implementation of the Data Protection Directive 95/46/EC) için Araştırma Etik ve Kanun Gizliliği'ne (Privereal) bakınız: <http://privereal.group.shef.ac.uk/content/rec/countries.php>. Bunlardan bazıları EK 3 bölümünde verilmiştir. (<http://ethics.aoir.org>); fakat, ekteki liste tamamen kapsayıcı değildir. Kendi çalışma alanı ve yasal düzenlemeleri çerçevesinde hareket ettiklerinden emin olmak için, okuyucularımıza çalışma alanı bazında tanımlanmış davranış ve eylem kurallarına danışmalarını öneriyoruz.
- 3 Örneğin, telif hakları ülkelere ve dijital çağdaki gelişmelere göre değiştiğinde, telif haklarına yönelik karmaşıklık artış göstermiştir. Telif hakları, yasal ve etik alanlar arasında köprü görevi gören ve bu yüzden interet araştırmaları alanında dikkat edilmesi gereken bir konudur. Örneğin dil bilim

gibi çalışma alanlarında telif hakları kanunu, insan özneleri düzenlemelerine oranla daha büyük önem arz eder. Ülkeler bazında telif hakları kanunları için bakınız: http://en.wikipedia.org/wiki/category:copyright_law_by_country

- 4 İnternet araştırmaları ve dijital medya etiği konularına atıfla ele alınan “pratik akıl” (phronesis) tartışmaları için bakınız: Ess (2009) ve McKee ve Porter (2009).
- 5 Örneğin araştırmacıların, genel etik ilkelerine ek olarak, araştırmalarına konu olan ülkelerdeki yasal zorunlulukları dikkate almaları gerekmektedir. Bu durum, oldukça önemli ancak kesin çözümleri bulunmayan sorunlar yaratabilmektedir. Yönerge ve yönetmelikler etik pratiklerin yaygınlaşmasını teşvik etmek amacıyla oluşturulmuş olsalar da, neyin zararlı olacağı ya da neyin zarar olgusuna yol açabileceği yönünde öngörülerde bulunarak ve evrensel bildirimler yaparak araştırmacıyı sınırlandırır. Bunu da genellikle hassasiyetleri olan kişi kategorileri belirleyerek ya da onanmış rıza alınmasıyla zararların bir şekilde ortadan kalkacağını söyleyerek yaparlar. Bazı istisnai durumlarda bir takım eylemlerin etik olup olmayacağı noktasında geniş bir oydaşmanın ortaya çıkabileceğinde hemfikiriz; fakat, bir araştırma grubu olarak aynı zamanda, etik sorunların çoğu sosyal durum itibariyle çok daha karmaşık olduğuna inanıyoruz. Kişi hassasiyetleri var olsa da; ya da, herhangi bir şeyden ‘insan özneleri’ olarak bahsedebilirsek de, neyin an itibariyle ya da daha sonraları bir zarara neden olacağını tahmin etmek imkansız olmasa da çok bir güç iştir.
- 6 Örneğin, Tuskegee bölgesinde gerçekleştirilen frengi deneyleri için bakınız: http://en.wikipedia.org/wiki/Tuskegee_syphilis_experiment
- 7 Sosyal medya ağlarının bilgiyle olan yakın ilişkisi ve manipölasyona açıklığı, laboratuvar ortamında herhangi birisine iğne yapılmasından daha farklı bir araştırma ortamı yaratacaktır. Diğer yandan, oluşturulmalarından neredeyse on yıl kadar sonra DNA verilerinin kullanılması tüm topluluklarda zarar hissinin oluşmasına yol açmıştır. Yüzyüze mülakatlar, anonim chat ortamında yapılan mülakatlara göre farklı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Çevrimiçi toplulukların anonim üyeleri ise, özel topluluk eylemi olarak nitelendirdikleri bilgilerin araştırmacılar tarafından raporlarla işa edilmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Öte yandan, kullanıcılar, blogların kamuya açık bilgiler üreten ortamlar olarak değil, kimliklerinin bir parçası olarak görölmesi gerektiğini söylemişlerdir.
- 8 Bu konuların ayrıntılı bir listesi için bakınız: <http://www.hhs.org/ohrp/international/intlcompilation/intlcompilation.html>
- 9 Yazarlar (*authors*), insan özneleri olarak kabul edilebilirler mi? Uyuşturucu testi içeren çalışmalar için kullanılan kriterler, bireylerin kamusal alanda gözlemlenmesi üzerine kurulan bir araştırmayı incelemek için de kullanışlı mıdır?
- 10 <http://listserv.aoir.org/listinfo.cgi/air-l-aoir.org> adresinde yeralan AoIR tartışma listeleri ve arşiv kaynakları, dünyadaki farklı topluluklardan tavsiye almaya çabalayan değişik araştırmacı örneklerini sunmaktadır.
- 11 Bu konu İnternet araştırmaları ve etiği üzerine var olan literatürde geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bu konunun derin bir analizini Sveningsson’da (2003); bir bakıma modifiye edilerek geliştirilmiş halini McKee ve Porter’da (2009) bulmak mümkündür. Çevrimiçi kamusal ortamlarda bilgi toplamaya yönelik var olan etik parametreler muğlak ve tartışmaya açıktırlar. Hudson ve Bruckman’a göre (2004) rıza olgusuna başvurmadan kamusal ortamlardaki sohbet ve eylemleri incelemek etik olarak kabul edilebilse de, bu tarz bir modeli benimsemek gerçeğ zamanlı chat odalarındaki katılımcı beklentileriyle uyuşmamaktadır. Bu katılımcılar ‘her ne kadar geçici ortamlar da olsa katılımcıların rızası olmadan kayıt edilmeleri etik değildir’ demişlerdir. (s. 118) Basset ve O’Riordan (2002) ise iki taraf arasındaki böylesi uyumazlıkların çok farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini belirtirler. Aynı çevrimiçi ortamda ya da grup içerisinde, bazı kullanıcılar söylemiş oldukları şeylerin birer belge niteliğinde olduklarını ve bu yüzden yazar (author) olarak kabul edilmeleri gerektiğine inanmakta iken, diğerleri ise katkılarının kişisel bir görüş olduğuna ve bu yüzden de anonim olarak kabul edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Aynı şekilde, servis sağlayıcısı, çevrimiçi forum yöneticisi ya da servis kullanım şartları içeriğin kamuya açık olduğunu; ancak, bireylerin ortamı özel bir ortam olarak algıladıklarını beyan edebilmektedir. Bu konuların araştırmacılar açısından yarattığı zorluklar bakımından Bromseth (2002), Gajjala (2004) ve İkonomidis Svedmark ve Nuremberg (2009) faydalı bilgiler içermektedir.

- 12 Örneğin, Boyd ve Marwick (2011 s.6) tarafından görüşülen gençler, kamuya açık alanlarda kişisel bilgi paylaşımının zararlarını anlatan okul çapındaki bir sunum esnasında Facebook bilgilerinin öğretmenleri ve idareciler tarafından paylaşılmış olmasına kızdıklarını belirtmişlerdir. Gençler paylaşılan bilginin görece kamuya açık bir bilgi olduğunun farkındadırlar; ancak, gizlilik algılarını hayal kırıklığına uğratan şey bilginin kullanıma sokulma tarzıdır.
- 13 Örneğin, bakınız: Hudson ve Bruckman (2004); Gajjala (2004); Ikonomidis Svedmark ve Nuremberg (2009); Baker (2009).
- 14 Örneğin bakınız: Chee, Taylor ve de Castelle (2012).
- 15 Örneğin bakınız: Markham (2009).
- 16 Bu konunun daha geniş bir tartışması için örneğin bakınız: Sveningsson (2003), Sveningsson-Elm (2009) ve McKee ve Porter (2009).
- 17 Daha geniş bir tartışma için bakınız: Nissenbaum (2010).
- 18 Bakınız: Ayers (2003).
- 19 Arizonada yaşayan Havasupai yerli kabilesinden alınan DNA ve kan örnekleri, onanmış rıza, alınan örneklerin hatalı kullanımı ve biyomedikal araştırmadan kaynaklanan topluluk zararlarının yarattığı karmaşıklığa güzel bir örneklem teşkil etmektedir. Bakınız: <http://www.whoownsyourbody.org/havasupai.html>
- 20 Örneğin bakınız Sweeny (2003); Zimmer (2010).
- 21 Örneğin bakınız: Ikonomidis Svedmark ve Nyberg (2009).
- 22 Markham (2002) gizlilik ilkesine sadık kalmak için doğrudan alıntıya başvurmadan durumla ilgili yankı uyandırabilmek için verileri yeniden şekillendirmekle ilgili bir fikir beyan etmiştir.
- 23 Bu konuda 18. dipnota danışılabilir.
- 24 Geleneksel zarar ve risk algısı, belirli bir tıbbi ya da psikolojik prosedürün araştırma katılımcılarını nasıl etkileyeceğine yönelik doğru tahminlerde bulunabilen, tıbbi ve biyomedikal araştırma modellerinden kaynaklanmaktadır. Risk ve zarar sorunlarını merkeze alan düzenleyici bir dilin, böylece tıbbi modellerde kullanılmasında sakınca yoktur; ancak, unutulmamalıdır ki, zarar ve risk olgusunun tam olarak öngörülemeyeceği sosyal araştırma modelleri tıbbi modellerden farklılık gösterirler. Benzer şekilde, tümevarımcı ve niteliksel araştırmalarda, ortam ve kişilerle etkileşim öngören prosedürler anlık olarak oluşturulur ya da şekillendirilirler, böylece belirli metotlara has riskler, araştırmanın sonraki aşamalarında gözlenebilir. Daha az resmiyete sahip araştırmalardaki risk ve zarar faktörleri, araştırmaların veri toplamasından analizine oradan da sunumuna kadar geçen çeşitli aşamalarında ortaya çıkabilir.
- 25 Örneğin bakınız: Bromseth (2002); Kraut ve diğerleri (2004)
- 26 Bu konuda 8. Dipnota bakılabilir.
- 27 Örneğin Karpf (2012) ‘spambotlar, ticari teşvik tedbirleri, tescilli güvenlik duvarları ve sesli uyarı sistemleri araştırmacılar için ciddi zorluklar oluşturmaktadır’ demiştir.
- 28 Geleneksel onanmış rıza alma prosedürleri bazı durumlar için geçerli olsa da, başka durumlar için bu tarz bir yaklaşım en duyarlı etik yaklaşımı temsil etmeyebilir. 2010 yılındaki AoIR atölye çalışması, ‘onanmış rıza’ alma sorunu çalışmanın her aşamında ortaya çıkabilmektedir. Bazen, belirli bir alan çalışmasını sunmak istediğinizde; bir kişiden alıntı yapmak istediğinizde; ya da, belirli bir etmen üzerinde durmak istediğinizde, onanmış rızayı en son kerede almak daha etik bir davranış olabilmektedir. Bundan dolayı, bildirilmiş rıza daima tümevarımsal bir süreç izleyerek alınmalıdır’ şeklinde bir sonuca varmıştır. (Buchanan, Markham ve Ess, 2010).
- 29 Örneğin bakınız: Stern (2003); Ikonomidis Svedmark (2010).

Referanslar

- Ayers M. (2003). Fact or Fiction: Notes of a man interviewing women online. Buchanan, E.A. (Der.) içinde, *Readings in Virtual research Ethics: Issues and Controversies* (ss. 262-273). Hershey: Idea Group.
- Baker, A. (2009). *Small Talk. International Journal of Internet Research Ethics* 2, 1, ss.1-5.
- Bassett, E.H. ve O'R'ordan, K. (2002). Ethics of Internet research: Contesting the human subjects research model. *Ethics and information Technology*, 4 (3), 233-249. Şu adresten ulaşılabilir: http://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/ethics_bas_full.html
- Bromseth, J.C.H. (2002). Public places – public activities? Methodological approaches and ethical dilemmas in research on computer-mediated communication contexts. A. Morrison (ed.) içerisinde, *Research'ng ICTs in Context* (ss. 33-61). Inter/Media Report 3/2002. Oslo: University of Oslo.
- Boyd, D. ve Marwick, A. (2011). *How Teens Understand Privacy*. Unpublished Manuscript. Şu adresten ulaşılabilir: <http://www.danah.org/papers/2011/SocialPrivacyPLSC-Draft.pdf>
- Buchanan, E. ve Ess, C. (2009). Internet research ethics and Institutional Review Board: Current practices and issues. *Computers and Society*, 39 (3) ss. 43-49.
- Buchanan ,E., Markham, A., ve Ess, C. (2010). Ethics and İnternet research commons: Building a sustainable future. *Association of İnternet Researchers 11th Annual Conference Workshop*. Gottenburg, Sweden.
- Chee, F.M., Taylor, N.T., ve de Castell, S. (2012). Re-mediating research ethics: End-user license agreements in online games. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 32(6), 497-506.
- Ess, C. (2009). *Digital Media Ethics*. Cambridge: Polity.
- Gajjala, R. (2004). *Cyber Selves: Feminist Ethnographies of South Asian Women*. Walnut Creek: Altamire Press.
- Hudson, J.M., ve Bruckman, A. (2004). Go away: Participant objections to being studied and the ethics of chatroom research. *Information Society*, 20(2), ss. 127-139.
- Ikonomidis Svedmark, E. (2010). Med nätet som fält: urvalstankar, känslostormar och etikproblem. *Kulturella perspektiv* 2, 11-21.
- Ikonomidis Svedmark, E. ve Nyberg, A. (2009). Om det private I publika och digitala rum. içinde *Semig: Unga om sex och İnternet* (ss. 354-383). Stockholm: Davidsons Tryckeri AB.
- Karpf, D. (2012). Social Science research methods in Internet time. *Information, Communication, & Society*, 15(5), 639-661.
- Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J., ve Cooper, M. (2004). Psychological research online: Report of board of scientific affairs' advisory group on the conduct of research on the İnternet. *American Psychologist*, 59(4), ss.1-13.
- Markham, A. (2012). Fabrication as ethical practice: Qualitative inquiry in ambiguous İnternet contexts. *Information, Communciation and Society*, 5(3), ss. 334-353.
- Markham, A. (2009). How can qualitative researchers produce work that is meangful across time, space, and culture? Markham, A.N. ve Baym, N.K. (Der.) içinde, *İnternet Inquiry: Conversations about method* (ss. 131-155). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McKee, H.A. ve Porter, J.E. (2009). *The Ethics of Internet research: A Rhetorical, Case-based Process*, New York: Peter Lang Publishing.

Narayanan, A. ve Shmatikov, V. (2009). De-anonymizing social networks. *IEEE Symposium on Security & Privacy*. Oakland, CA. Şu adresten erişim sağlanabilir: http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak09.pdf

Naryanan, A. ve Shmatikov, V. (2008). Robust de-anonymization of large sparse datasets (How to break anonymity of the Netflix prize dataset.) *IEEE Symposium on Security & Privacy*. Oakland, CA. Şu adresten erişim sağlanabilir : <http://arxiv.org/pdf/cs/0610105v2>

National Science Foundation. (2008). *Interpreting the Common Rule for the Protection of Human Subjects for Behavioural and Social Science Research*. Şu adresten erişim sağlanabilir: <http://nsf.gov/bfa/dias/policy/hsfqas.jsp>

Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford: Stanford University Press.

Stern, S. (2003). Encountering distressing information in online research: A consideration of legal and ethical responsibilities. *New Media and Society* 5, ss.249-266.

Sveningsson, M. (2003). Ethics in Internet ethnography. Buchanan, E. (Der.) içinde, *Readings in Vitual Research Ethics: Issues and Controversies* (ss. 45-61). Hershey: Idea Group.

Sveningsson-Elm, M. (2009). How do various notions of privacy influence decision making in qualitative Internet research. Markham, A ve Baym, N. (Der.) içinde *Internet Inquiry: Conversation about method* (ss. 69-87). Thousand Oaks, CA: Sage

Sweeny, L. (2003). Navigating computer science research through waves of privacy concerns: Discussions among computer scientists at Carnegie Mellon University. içinde *Tech Report*, CMU CS 03-165, CMU-ISRI-03-102. Pittsburgh.

Zimmer, M. (2010). But the data is already public: On the ethics of research in Facebook. *Ethics & Information Technology*, 12(4), ss. 313-325.

EK 1: Etik Sorunların Veri ve Tür Şeması

Burada sunulan tablo, araştırmacı ve araştırma değerlendiricilerinin belirli bir araştırma projesinin İnternet araştırmalarının neresinde bulunduğu, projenin hangi özgül ortamda yer aldığı, bu ortamlar aracılığıyla hangi tür bilgi ve veriye ulaşılabileceğinin ve bu ortamlara dair hangi genel etik soruların sorulmuş olduğunun farkında olmalarına yardımcı olacak bir kılavuz şeklinde tasarlanmıştır.

Kategorilerin içiçe geçmesi nedeniyle, aşağıda sunulan grafik en iyi olarak kavramsal bir keşif aracı şeklinde değerlendirilebilir. İlk sütun, toplanabilecek bilgi türlerini sıralamaktadır. Bu veri türleri, bloglar, e-postalar ya da web gibi İnternet ortamları ya da türleriyle sınırlı değildirler, aksine bütün bağlarla kesişirler. İkinci sütun, özgün ortamları listelemektedir. Yine kategorilerin içiçeliğinden dolayı bu sütunu, belirli bir arayüz türü yerine büyük ilişkiler türü şeklinde yansıttık. Üçüncü sütun, ortaya kanabilecek belirli temel etik sorunları listelemektedir. Özellikle, bahsedilen her bir ortamı tanımlama ya da kavramsallaştırmanın ve herhangi bir araştırmayı bu ortamlar içerisinde ya da dışarısında kalacak şekilde algılamanın çok değişik biçimleri vardır. İki kişi aynı teknolojik ortamı kullansa da, ortama yönelik çok farklı görüşlere sahip olabilirler. Teknolojilerin birleşimi ve gündelik yaşamın daha az göze batan parçaları haline gelmeleri nedeniyle, bu bahsedilen ayrımlar daha da belirsizleşmektedir.

Araştırmacılar ve araştırma kurulları, araştırma önerileri yazarken ya da önerileri değerlendirirken, belirli bir çalışmaaya yönelik yöntemsel yaklaşımlar geliştirirken, belirli protokoller tasarlarlarken ya da benzer başka eylemlerde bulunurlarken bu tabloyu bir kılavuz olarak kabul edebilirler. İdeal boyutta düşünıldüğünde araştırmacılar, kendi araştırma sorunsalları, çalışma alanları, özgül İnternet ortamları ve bölge ya da faaliyet alanları çerçevesinde karşılaşılabilecekleri bu soruları sormalı ve cevaplarını meşru bir zemine oturtmalıdırlar.

Not: Bu tablo aşağıya küçütölmüş bir grafik şeklinde alınmıştır. Yüksek çözünürlüklü PDF versiyonuna şu adresten ulaşılabilir: <http://ethics.aoir.org/reports/2012aoirgraphic.pdf>

<p>Bu tablo, İnternet araştırmacılarının etik konuları dikkate almaları için faydalı bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Teknoloji ve yetelerin bir aradalığı bu kategoriler arasındaki kesin sınırları aşındırmaya devam etmektedir. Kesin cevaplar vermek yerine, bu grafik herhangi bir İnternet odaklı araştırma sürecinde ortaya çıkabilecek soru ve sorunların geniş bir şekilde değerlendirilmesini tavsiye etmektedir.</p>		
Toplanan Veri Türleri	Ortam Türleri	Etik Pratikler Hakkında Sıkça Sorulan Sorular
<p>Etkileşimler, Davranışlar, İşlemler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hyperlinkler - Yorum ya da öneriler - Dosya ya da bilgi paylaşımı (dosya ya da parça) - Yönlendirme / Cevaplama - Kişiler arası etkileşim, sohbetler - Ağlar (örneğin, kişiler arası ilişkinin sağlamlığını ya da iletişim akışını görselleştiren haritalar) - <p>Üretin, Sunum ve Performans</p> <ul style="list-style-type: none"> - Metinler (Örneğin, yazılmış metinler, doğal olarak oluşan söylemler, mülakat transkripsiyonu) - İmajlar (kullanıcı tarafından üretilenler ya da araştırmacı tarafından yakalananlar) 	<p>Doğrudan İletişim (gerçek zamanlı ya da eşzamansız metinler, ses ya da görseller aracılığıyla gerçekleşen resmi ya da gayri resmi mülakatlar)</p> <p>Özel İnternet forumları (e-posta ya da web tabanlı sohbet ya da arşivler. Örneğin, Threadli tartışma forumları, sohbet odaları)</p>	<p>Onanmış rıza ya da hassas bireylerin korunması aracılığı ile katılımcı/yazar özerkliği nasıl korunmaktadır? Araştırmacılar, yazar/katılımcıların içerik ya da etkileşimlerin araştırma amaçlı kullanılabileceğini anladıklarından ya da kullanılabilmesine onay verdiklerinden nasıl emin olabilir? İletişim arşivlenmiş mi yoksa kolayca taranıp geri çağrılabilir mi? Data özneleri, data kanun ve yönetmeliklerine açık mıdır? Üçüncü kişiler ya da İnternet Hizmet Sağlayıcıları (ISP) verileri nerede ve ne kadar süreyle saklamaktadır? E-posta içeriği veya bilgi başlığını</p>

<ul style="list-style-type: none">- Videolar (kullanıcı tarafından üretilenler ya da araştırmacı tarafından yakalananlar)- Sesler (kullanıcı tarafından üretilenler ya da araştırmacı tarafından yakalananlar)- Kullanıcı hareketleri (kullanıcının ürettikleri ya da araştırmacı tarafından yakalananlar)- Araçların konfigürasyonu ya da kişiselleştirilmesi	<p>Sosyal Ağlar (Örneğin, LinkedIn, google+, Facebook, Twitter, Tumblr, Flickr, FourSquare)</p>	<p>anonimleştirmek gizlilik sağlar mı?</p>
---	--	--

EK 2:Bölgesel kaynaklar ve/veya SSS şu adresten erişim sağlanabilir: <http://ethics.aoir.org>

EK 3: Konu alanlarına göre düzenlenmiş kaynaklara ait bibliyografya şu adresten erişim sağlanabilir: <http://ethics.aoir.org/>

EK 4: Alan Çalışmalarına şu adresten erişim sağlanabilir: <http://ethics.aoir.org/>